

Омуралиева Э.К.

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

erkinao52@mail.ru

Сагындыкова Н.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

Шейшекеева Б.

магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ БАЛДАРДЫН СОЦИАЛДЫК КОМПЕТЕНЦИЯСЫ

Аннотация. Макалада мектепке чейинки курактагы балдардын социалдык компетенттүүлүгүнүн маселелери талкууланат. «Социализация» жана «социалдык компетенттүүлүк» терминдери такталган. Социалдык компетенттүүлүк боюнча түрдүү окумуштуулардын изилдөөлөрү каралат. Ошондой эле мектепке чейинки курак инсандын калыптанышындагы эң маанилүү этап экени белгиленет. Бул инсандын алгачкы социалдашуусу, маданият дүйнөсү менен таанышуу, жалпы адамзаттык баалуулуктарды калыптандыруу, турмуштун алдыңкы чөйрөлөрү менен алгачкы байланыштарды түзүү мезгили. Мектепке чейинки балдардын социалдык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү боюнча психологиялык-педагогикалык коррекциялык ишперди жүргүзүлдү. Мектепке чейинки курактагы балдардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, сегиз оюндан турган социалдык багыттагы оюндардын атайын комплексин түздү. Социалдык компетенттүүлүктүн төрт компоненти келтирилген. Жогорудагы аныктамалар социалдык компетенттүүлүктүн түзүмү – бул, биринчи кезекте, адам ишмердүүлүгүнүн негизги чөйрөлөрүндө колдонулуучу коомдук билимдердин, көндүмдөрдүн жана көндүмдөрдүн жыйындысы экендигин көрсөтүп турат деген тыянак чыгарылды.

Негизги сөздөр: мектепке чейинки балдар, социализация, социалдык компетенттүүлүк, адаптация, социалдык көндүмдөр.

Омуралиева Э.К.

кандидат педагогических наук, доцент

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

erkinao52@mail.ru

Сагындыкова Н.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

Шейшекеева Б.

магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

СОЦИАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы социальной компетенции детей дошкольного возраста. Уточнены термин «социализация», «социальная компетентность». Рассмотрены исследования разных ученых о социальной компетентности. Также отмечено что, дошкольный возраст – важнейший этап в развитии личности. Это период первоначальной социализации личности, приобщения к миру культуры, становления общечеловеческих ценностей, установления начальных отношений с ведущими сферами жизни. Проведена психолого-педагогическая коррекционная работа по развитию социальной компетентности дошкольников. Учитывая возрастные особенности дошкольников, был создан специальный комплекс социально-ориентированных игр, состоящий из восьми игр. Перечислены четыре компонента социальной компетенции. Были сделаны выводы что, приведенные определения свидетельствуют о том, что структура социальной компетентности составляет, прежде всего, совокупность социальных знаний, умений и навыков, применяемых в главных сферах деятельности человека.

Ключевые слова: дошкольники, социализация, социальная компетентность, адаптация, социальные навыки.

Omuralieva E.K.

candidate of pedagogical sciences, associate professor

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

erkinao52@mail.ru

Sagyndykova N.

master's student

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

Sheishekeeva B.

master's student

Kyrgyz State University named after I. Arbaev

Bishkek c.

SOCIAL COMPETENCE OF PRESCHOOL CHILDREN

Annotation. The article discusses issues of social competence of preschool children. The terms “socialization” and “social competence” have been clarified. The studies of various scientists on social competence are considered. It is also noted that preschool age is the most important stage in personality development. This is the period of initial socialization of the individual, introduction to the world of culture, the formation of universal human values, and the establishment of initial relationships with leading spheres of life. Psychological and pedagogical correctional work was carried out to develop the social competence of preschool children. Taking into account the age characteristics of preschoolers, a special complex of socially oriented games was created, consisting of eight games. Four components of social competence are listed. It was concluded that the above

definitions indicate that the structure of social competence is, first of all, a set of social knowledge, skills and abilities used in the main areas of human activity.

Key words: preschoolers, socialization, social competence, adaptation, social skills.

Бала менен коомдун өз ара аракети "социализация" түшүнүгү аркылуу көрсөтүлөт. Бул түшүнүктү биринчи жолу 20-кылымдын 40-жылдардын аягында 50-жылдардын башында америкалык психологдордун жана социологдордун эмгектеринде сүрөттөлгөн.

Баланын тарбия-билим берүү процессинин борборуна бала менен аны курчап турган дүйнөнүн байланышын түзүү (бала жана дүйнө, бала жана жаратылыш, бала жана башка адамдар)-деп айтылгандай, баланын социалдашуусу анын жашоосундагы маанилүү этаптардын бири болуп саналат [5, 66-6].

«Социализация» «адаптация» түшүнүгү аркылуу ачылат. «Адаптация» түшүнүгү аркылуу социалдашуу адамдын социалдык чөйрөгө кирүү процесси жана анын маданий, психологиялык жана социологиялык факторлорго ыңгайлашуусу, өзүн-өзү өнүктүрүүгө жана өзүн-өзү башкаруусуна тоскоол болгон экологиялык терс таасирлерди жеңүү процесси катары каралат.

Социализация – бул өмүр бою улануучу үзгүлтүксүз процесс. Ал этаптарга бөлүнөт, алардын ар бири белгилүү бир маселелерди чечүүгө адистешкен, ансыз кийинки этап болбой калышы, бөгөт коюу же бурмаланышы мүмкүн.

Педагогикада “социалдык компетенттүүлүк” түшүнүгү билим берүүнүн сапаты, окуучунун портрети кандай болушу керектиги тууралуу талкууларда изилдене баштаган. Мындан тышкары, жалпыланган түрдө, бул факт иш-аракеттин айрым түрлөрүнө даяр ар кандай түрлөрүн камтыйт: кесиптик жана эмгек; өз күчүн түзүү үчүн жарандык функцияларды аткаруу жана ал жашай турган коомду жакшыртуу; чыгармачылыкка; физикалык жана психикалык саламаттыгын сактоо жана чыңдоо; өмүр бою өзүн-өзү өзгөртүүнүн жана үйрөнүүнүн сөзсүз экендигин түшүнүү.

Е.В. Прямикова өзүнүн макаласында заманбап коомдогу социалдык компетенттүүлүк адамдын аны курчап турган өзгөрүп жаткан социалдык реалдуулукта башка адамдар менен өз ара аракеттенүү стратегиясын түзө билүү дегенди билдирет [6, С. 65-73].

А.В. Брушинский социалдык компетенцияны социалдык таанып-билүүнүн, социалдык идеялардын, социалдык логиканын, эс тутумдун, сезимдин социалдык ар түрдүү жана бир эмес ар кандай формаларда (индивид, топ, улут ж.б.) көрүнүп турганын белгилеп, аныкталган эки терминди: социалдык жана коомдук дегенди ажыратууну сунуштайт [3, 406 б.]. «Социалдык – бул субъекттин жана анын психикасынын универсалдуу, оригиналдуу жана эң абстракттуу мүнөздөмөсү, алардын универсалдуу адамдык сапаттары. Социалдык – бул социалдык дегендин синоними эмес, жалпы адамзаттык социалдуулуктун айрым көрүнүштөрүнүн бир кыйла спецификалык типологиялык мүнөздөмөсү: улуттук, маданий ж.б. Демек, ал социалдык компетенттүүлүктү «аң-сезим аркылуу реалдуулукту өздөштүрүүнүн эң жогорку деңгээли» деп аныктайт.

В.В. Цветков социалдык компетенттүүлүк белгилүү бир социалдык ролдорду аткарган адамдын көз карашынан каралышы керек деп эсептейт. Анын пикири боюнча, социалдык компетенттүүлүк – инсанга коом менен активдүү өз ара аракеттенүүгө, коомдун ар кандай топтору жана мүчөлөрү менен байланыш түзүүгө, ошондой эле социалдык маанилүү долбоорлорго катышууга жана жемиштүү аткарууга мүмкүндүк берүүчү инсандын интегративдик сапатын билдирген социалдык-педагогикалык категория [8, С. 155].

Социалдык компетенттүүлүктү «инсандын ал кездешкен ар кандай көйгөйлүү кырдаалдарды эффективдүү жана адекваттуу чече алуу жөндөмдүүлүгү» катары карашат.

Айрым окумуштуулар социалдык компетенттүүлүктү инсандын айлана-чөйрө менен өз ара аракеттенүүдөгү күнүмдүк натыйжалуу иш-аракети катары баалайт.

Кээ бирлери социалдык компетенттүүлүктү өнүгүүдө оң натыйжаларга жетишүү менен бирге, тиешелүү каражаттарды колдонуу менен конкреттүү социалдык шарттарда тийишпүү социалдык максаттарга жетүү катары кароого болот деп ырастайт.

Көпчүлүк окумуштуулар социалдык компетенттүүлүк – бул өнүгүүдө оң натыйжаларга жетүү үчүн социалдык чөйрөнүн ресурстарын жана жеке ресурстарды колдоно билүү деп эсептешет.

Ошентип, социалдык компетенттүүлүк түшүнүгү социалдык көйгөйлөрдү жана коомдук жыргалчылык үчүн баалуулук багыттарын түшүнүү процессин гармониялаштыруу механизмдерине ээ болгон инсандын мүнөздөмөсү катары чечмеленет.

Изилдөөбүздө А.А. Бодалевдин аныктамасына таянабыз. Ал социалдык компетенцияны социалдык реалдуулук жана өзү жөнүндө билимдердин системасы, татаал социалдык көндүмдөрдүн жана өз ара аракеттенүү көндүмдөрүнүн системасы, типтүү социалдык кырдаалдарда жүрүм-турум сценарийлери катары аныктайт [2, С. 238].

Социалдык компетенттүүлүк түшүнүгү коммуникативдик, социалдык-психологиялык компетенттүүлүк жана социалдык интеллект түшүнүктөрүнө алынып келинбейт.

Эң жалпы формада социалдык компетенттүүлүк "мен" - "коом" мамилелери түрүндө берилиши мүмкүн, б.а. туура социалдык көрсөтмөлөрдү тандап алуу жана өзүнүн иш-аракеттерин ушул “көрсөтмөгө” ылайык уюштуруу же “социалдык көндүмдөр” катары адамга коомдогу нормаларды жана эрежелерди адекваттуу түрдө сактоого мүмкүндүк берүүчү жөндөмдүүлүк.

Билим берүүнүн заманбап теориясында негизги компетенцияларды калыптандыруу биринчи орунда турат, алардын бири социалдык жана инсандык компетенттүүлүк.

Мектепке чейинки курак инсандын калыптанышындагы эң маанилүү этап болуп саналат. Бул инсандын алгачкы социалдашуусу, маданият дүйнөсү менен таанышуу, жалпы адамзаттык баалуулуктарды калыптандыруу, турмуштун алдыңкы чөйрөлөрү менен алгачкы байланыштарды түзүү мезгили. Психикалык, физикалык жана социалдык өнүгүүнүн уникалдуу өзгөчөлүктөрү мектепке чейинки баланын таанып-билүүсүнүн жана ишмердүүлүгүнүн өзгөчө жолдорунда жана формаларында көрүнөт.

Мектепке чейинки курактагы баланын компетенттүүлүгү мектепке чейинки баланын инсандыгынын негизги мүнөздөмөлөрүнүн бири болуп саналат. Ал социалдык, коммуникативдик жана интеллектуалдык мүнөздөмөлөрдү камтыйт.

Социалдык компетенттүүлүктү өнүктүрүү - бул социалдык жашоонун жана коомдук мамилелердин тажрыйбасын өздөштүрүүнүн жалпы процессинде баланын социалдашуунун зарыл жана маанилүү этабы. Адам табиятынан коомдук жандык.

Мектепке чейинки баланын социалдык компетенттүүлүгү социалдык өз ара аракеттенүүнүн ар кандай этаптарында пайда болгон социалдык мамилелерди активдүү өздөштүрүү процессинде калыптанган инсандык сапаты, ошондой эле баланын бул этикалык нормаларды өздөштүрүү процессинде түшүнүлөт жана инсандар аралык мамилелерди жана инсандык социалдык позицияларды жөнгө салуу.

Баланын өз алдынча жана чоңдордун жетекчилиги астында зарыл болгон социалдык тажрыйбаны топтоо мектепке чейинки курактагы баланын дараметин өнүктүрүүгө, мектепке

ийгиликтүү даярданууга, кийинчерээк чоңдордун жашоосуна даяр болууга өбөлгө түзөт. Мына ушундан келип чыгат, дал ушул мектепке чейинки куракта баланын социалдык компетенттүүлүгүнүн пайдубалы түптөлүп, өзгөрүп жаткан коомдо өнүгүүнүн жана ийгиликтүү адаптациясынын жолдорун аныктайт.

Ошентип, мектепке чейинки баланын социалдык компетенттүүлүгү жашоонун белгилүү бир мезгилине мүнөздүү болгон милдеттерди аткаруу үчүн жетишпүү билимди, көндүмдөрдү жана көндүмдөрдү билдирет.

Компетенттүүлүк деген сөздүн түшүнүгү белгилүү бир предметтик чөйрөдө эффективдүү ишмердүүлүк үчүн зарыл болгон билимдин жана тажрыйбанын болушу.

Социалдык компетенттүүлүк социалдык дүйнө жана өзү, адамдын бул дүйнөдөгү орду, жүрүм-туруму жана жүрүм-турум сценарийлери жөнүндө билим катары көрсөтүлүшү мүмкүн, алар социалдык өз ара аракеттенүүнү жеңилдетет, алардын негизги функциялары социалдык ориентация, адаптация, жалпы социалдык жана жеке тажрыйбаны интеграциялоо болуп саналат. Социалдык компетенттүүлүк учурдагы кырдаалдан кабардар болуу менен тез жана пропорционалдуу ыңгайлашууга, чечим кабыл алууга мүмкүндүк берет; «бул жерде, азыр жана эң жакшы жол менен» принцибинде аракеттенип, учурдагы шарттарды максималдуу түрдө пайдалануу.

Социалдык компетенттүүлүктүн бир бөлүгү катары алты компонентти аныктайт: вербалдык компетенттүүлүк, коммуникативдик, социалдык-психологиялык компетенттүүлүк, инсандар аралык ориентация, эго-компетенттүүлүк жана социалдык компетенттүүлүк.

Т.Антонов социалдык компетенттүүлүктүн бир бөлүгү катары төрт компонентти аныктайт:

- мотивациялоо, анын ичинде башка адамга эң жогорку баалуулук катары мамиле кылуу; боорукердиктин, көңүл буруунун, камкордуктун, жардамдын, кайрымдуулуктун көрүнүштөрү;

- когнитивдик, башка адамдын билими менен байланышкан; анын алдында турган кыйынчылыктарды көрүү; маанайдын, эмоционалдык абалынын ж.б. өзгөрүүлөрүн байкап;

- жүрүм-турумдук, ал коммуникациянын адекваттуу ыкмаларын, жүрүм-турумдун этикалык жактан ылайыктуу үлгүлөрүн тандоо менен байланышкан;

- эмоционалдык, өзүнүн сезимдерин жана эмоцияларын билдирүү жана түшүнүү жана башка адамдардын сезимдерин жана эмоцияларын түшүнүү [1, С. 54-69].

Социалдык компетенттүүлүктүн структурасын аныктоо үчүн М.Л.Спенсер жана С.М. Спенсер төмөнкүлөрдү баса белгилеген [7]:

"Мотивге, менчикке жана өз алдынча концепцияга негизделген компетенциялар жүрүм-турум аракетинин чеберчилигин болжолдойт, ал өз кезегинде иштин натыйжаларын болжолдойт." Авторлордун эмгегин талдоо менен, биз авторлор "мен-түшүнүктүн" жоболорун өздөрү эмес, ал өзүн көрсөтө ала турган инсандын касиеттерин карап жатканын көрдүк. Бул элементтер аздыр-көптүр социалдык компетенттүүлүктүн башка изилдөөчүлөрүндө чагылдырылган, бул анын структурасынын төмөнкү үч компонентин аныктоого мүмкүндүк берет, биз аларды колдонобуз:

1. Максат коюуга байланыштуу компонент.

2. Башкага багыт алуу менен байланышкан компонент.

3. Социалдык мобилдүүлүккө жана адамдын ишмердүүлүгүнө байланыштуу компонент.

Н.В. Калининанын изилдөөлөрүндө, социалдык компетенттүүлүктүн мазмундук компоненттери – бул социалдык маанилүү ишмердүүлүктү жетектөөдө, социалдык өз ара аракеттенүүдө ийгиликти камсыз кылуучу жана коомдо өзүн-өзү ишке ашыруу мотивациясы менен байланышкан жаш куракка байланыштуу жаңы формациялар. Бул компоненттердин негизинде Н.В. Калинина коомдук өнүгүүнүн ар түрдүү деңгээлдерине туура келген аларды өлчөөгө боло турган жеке калыптандыруулар аркылуу көрсөтүүгө боло турган негизги деңгээлдерди аныктады [4].

Баштапкы деңгээли. Ал социалдык адаптация үчүн зарыл болгон инсандык формациялардын калыптанышынын төмөн деңгээли менен мүнөздөлөт.

Туруксуз деңгээл. Ал социалдык компетенттүүлүктүн айрым көрсөткүчтөрү жетиштүү деңгээлде калыптанган жана социалдык маанилүү иш-аракеттерде же өз ара аракеттенүүдө ийгиликке жетүү үчүн негиз түзө алган, ал эми башкалары өнүгүүнүн төмөнкү деңгээлинде турган жана социалдык адаптацияны татаалданткан кырдаал менен аныкталат.

Туруктуу деңгээл. Ал бардык курактагы инсандык өнүгүүлөрдүн туруктуу өнүгүүсүнө жетишүүнү болжолдойт, коомдук ишмердүүлүктө ийгиликке жетишүүнү, башкача айтканда, курак боюнча социалдык компетенттүүлүктүн бардык эң маанилүү компоненттеринин өнүгүүсүнүн жогорку темптерин камсыз кылат.

Социалдаштыруу механизмдерин төмөнкүдөй классификациялайт: салттуу (үй-бүлө жана жакынкы чөйрө аркылуу); институттук (коомдун ар кандай институттары аркылуу); стилдештирилген (субмаданияттар аркылуу); инсандар аралык (маанилүү адамдар аркылуу); рефлексиялык (тажрыйба жана маалымдуулук аркылуу).

Мектепке чейинки балдардын социалдык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү боюнча психологиялык-педагогикалык коррекциялык иштерди жүргүзүү

Балалык – өзгөчө мезгил, анын маңызы баланын чоңоюу процессинде, анын чоңдордун социалдык дүйнөсүнө кирүү процессинде жатат. Демек, мугалимдин педагогикалык ишмердүүлүгү мектепке чейинки баланын социалдык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталышы керек. Илимий-методикалык адабияттарды жана изилдөөчүлөрдүн тажрыйбасын анализдөөнүн негизинде, эксперименталдык маалыматтарды талдоодон кийин, биз мектепке чейинки курактагы балдардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, 8 оюндан турган социалдык багыттагы оюндардын атайын комплексин түздүк.

Оюндардын комплексинде төмөнкү принциптер жатат:

- улуу мектепке чейинки балдардын социалдык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү боюнча максаттуу процессти уюштуруу;

- улуу мектепке чейинки курактагы балдардын жаш жана жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу;

- балдардын керектөөлөрүн жана кызыкчылыктарын эске алуу;

- иштин топтук жана жеке формаларынын жыйындысы;

- рефлексивдүүлүк.

Тандалган оюндардын ар бири ар түрдүү социалдык компетенттүүлүктүн компоненттери өнүктүрүүгө багытталган (мотивациялык, когнитивдик, коммуникативдик, эмоционалдык). Бардык оюндар түшпөн кийин топтун оюн бөлмөсүндө, музыкалык же спорттук залда, балдардын чакан топтору менен же жекече өткөрүлдү.

Күтүлүүчү натыйжалар:

- өнүккөн бир топко таандык сезими; байланыш жана бекитүү зарылдыгы;

- өзүнүн индивидуалдуулугун билүү, анын вербалдык жана вербалдык эмес мүнөздөмөлөрүнүн негизинде өнөктөшгүн маанайын түшүнүү;

- баланын керектүү маалыматты алуу жана чоңдор жана теңтушгар менен диалог жүргүзүү жөндөмдүүлүгү;

- чыр-чатактар болбогондук, конфликттик кырдаалдарда токтоолук менен жооп кайтаруу;

- өзүнүн сезимдерин жана сезимдерин билдирүү жөндөмдүүлүгү, ошондой эле аларды башкалардан түшүнүү, баланын эмпатия жана эмпатия жөндөмдүүлүгү.

Социалдык багыттагы комплексти ишке ашыруунун мүмкүн болуучу тобокелдиктери:

- тарбиялануучулар тарабынан оюндар менен оюндардын комплексинин иш-чараларына катышууга мотивациянын жоктугу;

- оюндар учурунда бадардын ортосунда мүмкүн болгон чыр-чатактар;

- класстын тартиби менен мүмкүн болгон кыйынчылыктар;

- балдардын режимине же алардын оорусуна байланыштуу кыйынчылыктар.

Биз пландаштырган иш-чаралар бир топтун бөлмөсүндө өттү, мектепке чейинки билим берүү мекемесинин музыкалык же спорттук залы. Бул бөлмөлөрдүн бардыгында балдар өздөрүн ыңгайлуу жана жайлуу сезишкен, демек, бул фактор тарбиялануучулардын оюндардын алкагында иштөөгө психологиялык жактан ыңгайлуулугун жана позитивдүү мамилесин камсыз кылган шарттардын бири болгон.

1. "Сиам эгиздери"

Максаты: коммуникациялык көндүмдөрдү өнүктүрүү, өз иш-аракеттерин координациялоо жөндөмдүүлүгү (социалдык компетенттүүлүктүн жүрүм-турумдук, коммуникативдик жана эмоционалдык компоненттерин калыптандыруу). Оюнду ойноо үчүн балдар эки-экиден бөлүнүп, столго бири-бирине абдан жакын отурушат, анан бир баланын оң колун, экинчисинин сол колун чыканактан колго байлашат. Ар бир адамга бирден бор берилет. Балдарга сүрөт тартуу тапшырмасы берилет. Оюндан кийин балдар менен сүрөт тартуу процессинде пайда болгон сезимдери, аларга ыңгайлуу болгонбу, аларды эмне түйшөлткөн, эмне жардам бергени тууралуу баарлашат.

2. "Келгиле сүйлөшөлү"

Максаты: коммуникациялык көндүмдөрдү өнүктүрүү (социалдык компетенттүүлүктүн жүрүм-турумдук, коммуникативдик жана когнитивдик компоненттерин калыптандыруу). Чоң адам менен бала (же балдар) ойношот. Чоң адам оюнду: «Келгиле, сүйлөшөлү. Мен... болгум келет (сыйкырчы, карышкыр, кичинекей). Эмне үчүн деп ойлойсуң?» Бала болжолдоп, сүйлөшүү башталат. Аягында бала кандай болгусу келет деп сурасаңыз болот.

3. "Тоголоктолгон жип"

Максаты: коммуникациялык көндүмдөрдү өнүктүрүү (социалдык компетенттүүлүктүн жүрүм-турумдук, коммуникативдик компонентин калыптандыруу).

Оюнду ойноо үчүн балдар жарым тегерек болуп отурушат. Чоң адам ортодо туруп, манжасын жип менен ороп, балага бир нерсе жөнүндө сурап жатканда (аты-жөнүң ким, эмнени сүйөсүң, эмнеден коркосуң). Бала топту кармап алып, жипти манжасына ороп, суроого жооп берип, суроо берет, топту кийинки оюнчуга берет.

4. "Ашпозчулар"

Максаты: коммуникация көндүмдөрүн өнүктүрүү, топко таандык болуу сезими (социалдык компетенттүүлүктүн мотивациялык, когнитивдик жана коммуникативдик компонентин калыптандыруу). Бардык балдар тегеректе турушат – бул "казан" же "идиш".

Андан кийин балдар макул болушат "ашпозчу" - шорпо, компот, салат ж.б. Ар бир адам эмне болорун ойлоп табат: картошка, эт, сабиз же башка нерсе. Алып баруучу чоң киши, ингредиенттердин атын кыйкырып коёт. аттуу адам айланага секирип кирет. Бардык балдар бир тегеректе турганда оюн бүтөт.

5. "Алкандан алаканга"

Максаты: балдардын коммуникациялык көндүмдөрүн, эмоцияларын жана сезимдерин өнүктүрүү, жупта өз ара аракеттенүү тажрыйбасын алуу, тактилдик байланыштан коркуу сезимин жеңүү (социалдык компетенттүүлүктүн коммуникативдик жана эмоционалдык компонентин калыптандыруу). Балдар эки-экиден туруп, оң алаканы сол алаканына, сол алаканы досунун оң алаканына басышат. Ушундай жол менен тугашып, алар ар кандай тоскоолдуктардан оолак болуу менен, бөлмөнү айланып өтүшү керек.

6. «Тегерекке кириңиз».

Максаты: эмпатияны өнүктүрүү, өзүн өзү алып жүрүү ыкмаларын практикалоо, инсандар аралык коммуникация көндүмдөрүн өркүндөтүү (социалдык компетенттүүлүктүн коммуникативдик жана эмоционалдык компонентин калыптандыруу). Балдар айдоочуну тандап, тегерек болуп туруп, бири-бирине абдан тыгыз кысып, белинен кучактап турушат. Айдоочу айлананын артында кала берет. Айланасына кирүү үчүн болгон күчү менен аракет кылууда. Айдоочу ийгиликке жетсе, баары аны куттукташат.

7. "Жол"

Максаты: биргелешип, командада аракеттенүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү (социалдык компетенттүүлүктүн мотивациялык, коммуникативдик жана эмоционалдык компонентин калыптандыруу). Балдар эки командага бөлүнөт. Ар бир команданын балдары кол кармашып, тегерек түзүшүп, орус эл ырынын «Кума» музыкасынын алдында оңго карай басышат. Музыка токтоору менен токтоп, алып баруучунун берген тапшырмаларын аткарышат. Кимдин оюнчулары тапшырманы биринчи аткаrsa, ошол команда упай алат. Эң көп упай топтогон команда жеңет.

8. "Асман тиреген имарат"

Максаты: сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү, командада ишгөө жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү (социалдык компетенттүүлүктүн жүрүм-турумдук жана эмоционалдык компонентин калыптандыруу). Балдар тегеректе отурушат жана анын ортосунда асман тиреген имаратты куруу керек. Балдар кезектешип кубиктерин коюшат (бирден). Ошол эле учурда асман тиреген имарат кулап кетпеши үчүн кубикти кайсы жерге коюу жакшы экенин талкуулай алышат. Курулуштун жүрүшүнө көз салып турган чоң киши мезгил-мезгили менен имараттын бийиктигин өлчөп турат.

Биз тандап алган комплекстеги оюндарды социалдык багыттагы деп эсептесе болот, анткени аларда социалдык багыттагы оюндарга мүнөздүү өзгөчөлүктөр бар:

- балдардын ортосундагы социалдык мамилелердин ролун күчөтүүгө көмөктөшүүчү ишмердүүлүктүн жамааттык мүнөзү;

- мектепке чейинки баланын интеллектуалдык, жалпы маданий жана социалдык-адептик өнүгүү деңгээлин жогорулаткан мазмундун актуалдуулугу.

Ар бир жолу мындай оюн уникалдуу болуп саналат, аны репетиция кыла албайсыз, ал эми кийинки жолу баары таптакыр башкача болушу мүмкүн, көп нерсе катышуучулардын чыгармачылыгынан жана импровизациясынан көз каранды, бирок ар бир баланын активдүү позициясын жана эң башкысы мектепке чейинки балдардын интеллектуалдык жана социалдык-нравалык өнүгүшүнүн мазмунунун биримдигин калыптандырууга багыттоо.

Мисал катары биздин комплекстен бир нече социалдык багыттагы оюндарды өткөрүү жана анализдөөнүн сүрөттөлүшүн келтирели.

«Тоголоктолгон жип» оюну музыкалык залда подгруппаларда ойнолду. Балдар 12 адамдан 2 топко бөлүнгөн. Оюн ар бир подгруппа менен ар башка күндөрү ойнотулду.

1-топ: Бул топко оюнда эч кандай кыйынчылык болгон жок жана абдан жакты. Балдар суроолорго тез жана шайыр жооп беришти. Биз Динара М. (табиятынан жай), София Г. (өтө жупуну жана уялчаак), Дамир К. (МДБ жана башка тиешелүү диагноздор) жооп бергенде бир аз жай болдук. Бирок калган бардык балдар адегенде чыдамдуулук менен алардын жоопторун күтүп, анан берилген суроолор боюнча өз варианттарын сунуштап, аларга жардам беришти.

2-топ: Экинчи топко да оюн абдан жакты. Болгону Каныш К. менен Сания Б. жооп берүүдөн тартынган (уяң). Ал эми Улан И. менен Курал Б. балдардын жоопторун күтүү абдан кыйынга турду жана алар ар дайым жооп варианттарын мүмкүн болушунча тезирээк айтууга аракет кылышты (аларга дайыма чыдамкайлык, чыдамкайлык жетишпейт, алар ар дайым эң ылдам жана башка балдарды жетектегим келет). Бардык катышуучулар жип менен байланышканда, алардын көңүлү бардык адамдар кандайдыр бир деңгээлде окшош экендигине бурулду жана бул окшоштукту табуу оңой. Ал эми досторуңуз болгондо дайыма кызыктуураак болот. Балдар макул болуп, ким бирдей жооп алганын салыштыра башташты. Ушундан кийин балдар бүт топту кучактап турууга чакырышты – эки подгруппада тең балдар ырахаттануу менен жасашты, ал эми уялгандар өздөрү (Динара М., София Г., Каныш К., Дамир К.) болду. колунан кармап, башкаларга алып барды.

Жыйынтыктап айтканда, бул оюнду ойногондон кийин, биз балдарга башка балдардан окшош элементтерди же жоопторду тапканда абдан жага турганын байкадык. Балдардын баары досторуң болгондо кызыктуураак экенине макул болушту.

«Жол» оюну спорт залында подгруппаларда ойнолду. Балдар 12 адамдан 2 топко, бул 12 адам 6 адамдан 2 командага бөлүнүштү. Оюн ар бир подгруппа менен ар башка күндөрү ойнолду.

1-топ: эки команда. Эки командада тең балдар бат эле бөлүнүп кетишти, бир гана Дамир К. үчүн (майып, көбүнчө оорулуу) бул бир аз кыйынчылыктарды жаратты, бирок катышуучулар аз болгон команданын балдары аны өздөрүнө чакырышты. Оюндун жүрүшүндө балдардын бири талап кылынган тапшырманы дароо аткарууга үлгүрбөй калса (Дамир К., Кутман И., Каныш К.), калгандары дароо жардам берип, аларга түрткү беришкен. Курал Б. гана өзүнүн командасынын жигиттерине (Дайыр К., Каныш К.) нааразылыгын өтө эмоционалдуу түрдө айта баштады, анткени ал ар дайым абдан чыдамсыз жана баарынан алдыда болууну каалайт.

2-топ: эки команда Экинчи топтун балдары да командага бөлүнүүдө кыйналышкан жок, бир гана Сагын Б. (көп ооруп, өзүнө ишенбей калат) бир аз олку-солку болду, бирок жигиттер анын кайсы командага барышын сунушташты. София О. менен “а” тайпасындагы Улан И.нын оюнунда кичинекей чыр-чатак чыкты: Улан И. (ар дайым чыдамы жок, жигиттерди жетектөөнү каалайт) София О.го (кыз абдан) нааразы экенин абдан эмоционалдуу түрдө билдирди. акылдуу, көп нерсени билет, бирок өтө өжөр - эгер ал жөн эле бир нерсеге жакпай калса, анда ал аны кайра кылбайт) - бул анын алаксып калганы, аткарылышы керек болгон тапшырманы укпаганы, ошондуктан "б" командасы алынган пункт. Буга София О. таарынып, скамейкага отуруп калды. Бир аз тыныгуу алып, кыздар менен сүйлөшүүгө туура келди, андан кийин оюн кайра уланды. Жыйынтыгында бардык

командаларга чакан белектер берилди. Жыйынтыктап айтканда, бул оюндан кийин биз балдар командада ишгөөнү билишет, алар үчүн жыйынтыкка жетишүү маанилүү экенин баса белгиледик. Бирок айрымдарына, өзгөчө эмоционалдуу жигиттерге (Кутман Б., Улан И.) жеңишке болгон умтулуулары тоскоол болуп, чыр-чатактарга алып келген.

Сунуш кылынган социалдык багыттагы оюндардын комплексин ишке ашыруу аркылуу мектепке чейинки билим берүү мекемесинде мектеп жашына чейинки улгайган балдардын социалдык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн жолун натыйжалуу деп эсептейбиз. Иштин натыйжалуулугун аныктоо үчүн иш-чаралардын комплексин ишке ашыргандан кийин кайталап диагностика өткөрүлдү.

Окулган материалдын негизинде төмөнкүдөй тыянактарды жасоого болот: жогорудагы аныктамалар социалдык компетенттүүлүктүн түзүмү – бул эң оболу адам ишмердүүлүгүнүн негизги чөйрөлөрүндө колдонулуучу коомдук билимдердин, көндүмдөрдүн жана көндүмдөрдүн жыйындысы экенин көрсөтүп турат. Бирок, бир катар окумуштуулардын пикири боюнча, компетенттүүлүк структурасынын саналып өткөн компоненттери башка, андан кем эмес маанилүү компоненттер менен толукталышы мүмкүн. Ошентип, саналып өткөн аныктамалардын ар бири өзүнүн өзгөчөлүктөрүнө ээ, бирок объективдүү зарыл жалпы элементтер алардын структурасында кездешет. Социалдык компетенттүүлүктү кароодо окумуштуулар, адатта, анын түзүмүнө билимди, социалдык көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү камтыйт. Чет өлкөлүк жана ата мекендик психология жана педагогикадагы социалдык компетенттүүлүктүн маңызын теориялык талдоонун негизинде, социалдык компетенттүүлүк феноменинин мазмундук көп түрдүүлүгүнөн улам азыркы илимде бул кубулуштун жалпы кабыл алынган аныктамасы али аныктала элек деген тыянак чыгарууга болот.

Адабияттар

1. Антонов Т.В. Социальная компетентность ребенка-дошкольника: показатели и методы выявления / Т.В. Антонова // Детский сад от А до Я. – 2004. – № 5. – С. 54-69.
2. Бодалев А. А. Личность и общение [Текст] / А. А. Бодалев – М., 2003. – 238 с.
3. Брушлинский А. В. Субъект: мышление, учение, воображение: – 2-е изд., испр. – М.: МПСИ; Воронеж: НПО "МОДЭК", 2003. – 406 с.
4. Калинина Н. В. Психологическое сопровождение развития социальной компетентности школьников: Автореферат дисс. ... канд. пед. наук. [Электрон. версия печ. публикации] / Н.В.Калинина. – Самара, 2006 // vak.ed.gov.ru/announcements/psiholog/KalininaNV.doc
5. Ниязбекова М. Проблемы преемственности в развитии познавательных процессов у детей дошкольного и младшего школьного возраста // Вестник КГУ им. И.Арабаева. -2021. -Сборник магистрантов. – С. 65-68.
6. Прямикова Е. В. Социальная компетентность учащихся старших классов / Е. В. Прямикова // Социальная работа на Урале: исторический опыт и современность: межвузовский сборник научных трудов. Вып. 2 / Рос. гос. проф.-пед. ун-т, Соц. ин-т. - Екатеринбург, 2002. – С. 65-73.
7. Спенсер М. Л, Спенсер С. М. Компетенции на работе / Пер. с англ. М.: НРРО, 2005.
8. Цветков В. В. Формирование социальной компетентности сельских школьников: дис. ... канд. пед. наук. В. Новгород, 2002. – 155 с.

Рецензент: кандидат педагогических наук, доцент Сейталиева Э.С.

